

ЄВГЕНІЯ СМОЛИНСЬКА

Євгенія (Євгена) Смолинська – етнограф періоду 1920 – 1930 років. Життєпис вченої до нині недостатньо досліджений. Переважно з архівних джерел та публікацій, рецензій можна зрозуміти, що Євгенія Смолинська була серйозним науковцем, знала добре польську й німецьку мови, мала очевидно й музичну освіту. У 1920-ті роки вона працювала в Інституті Народної Освіти (далі ІНО). Рукописні етнографічні матеріали, зібрані нею в численних експедиціях, засвідчують про великий інтерес вченої до різних галузей традиційної культури: рибальства, чумацтва, обрядів сімейного життя, фольклору, етномузикології тощо. Помітна її активність в організаційно-культурному житті на основі вивчення фольклору. З великими труднощами їй вдалося створити і керувати хором при ІНО у 1924 – 1925 роках, який мав 70 учасників, виступав перед різними слухачами. Є.Смолинська дбала про навчання співаків нотної грамоти, намагалася дати їм знання з музикології¹.

У ці ж роки вчена студіює зарубіжну етнологію, пише розгорнуті рецензії-огляди праць, що виходили в Польщі, Німеччині. Грунтовні рецензії з'явилися на сторінках “Первісного громадянства та його пережитків”, зокрема, на працю Віктора Клінгера “Народна обрядовість Різдва, її початок і первісне значіння” (Познань, 1926). Досить цікаві різні зауваги дослідниці щодо праці в рукописному варіанті рецензії².

В цей період в ІНО була утворена Етнографічна Секція Краєзнавчого гуртка. В секції активну участь брала Євгенія Смолинська. Особливо багато часу дослідницькій роботі було приділено нею у 1927 – 1928 роках. Серед членів експедиції Етнографічної Секції у село Глібівка Димерського району на Київщині у квітні – червні 1927 року і листопаді 1928 року була і Є.Смолинська, яка записувала весільні обряди, пострижини дітей, а також пісні, перекази про панщину, чумацтво³. Вчену цікавили насамперед пережитки примітивної обрядовості в українському побуті.

В липні того ж 1927 року дослідниця здійснила етнографічну експедицію до Маріупольської округи, переважно збирала матеріал з історії заселення м. Бердянська, де зафіксувала висловлювання жителів щодо етнічного складу жителів містечка: “Бердянське заселяли козаки з Полтавської губернії, з Чернігівської, Ореховської. Молодий Бердянськ – тоже саміє хахлы заселяли з Полтавської губернії – з Золотоноші, Гадячого, Зінькового... І одного кацапа зразу не жило! А вже дальше – і кацапи прийшли, ізвозом занимались...”⁴

Матеріали про панщину, чумацтво, фрагменти весілля були зібрані Є.Смолинською і на Уманщині в серпні 1927 р. Деякі архівні матеріали дають підстави зробити припущення, що вчена-етнограф була родом із с.Ямпіль на на Уманщині (тепер село Ямпіль Катеринопільського району Черкаської області). Родина Смолинських залишила це село перед Другою світовою війною.

У травні 1928 р. Є.Смолинська написала про проведення закритої Музично-етнографічної вечірки в м.Києві, на якій були присутні акад.М.С.Грушевський, проф. Кл.Квітка, проф. Вериківський, Радзівський, проф. Ф.Савченко, співробітники, аспіранти Відділу Примітивної Культури та Народної Творчості, члени Етнографічної секції ІНО. На вечірці у виконанні жіночого хору були прослухані весільні пісні з с. Лип'янки на Шевченківщині та інших місцевостей України, коліскові, старцівська та гра на сопілці. З приводу цієї вечірки дослідниця, яка була і співорганізатором заходу, писала: “Це дуже показна спроба і коли б повести ширше в цьому напрямі дальшу роботу, – вона не тільки розбила б обивательську думку, що українська весільна (чи инша) пісня – це щось одне від Карпат до моря і до Полісся, а й показала б на одному обряді теми розвитку музики по ріжних районах, піднесла б питання впливів на обрядову музику й почала б серію науково-ілюстративних вечірок”⁵.

На основі зібраних дослідницею власних етнографічних матеріалів та всебічному опрацюванню літературних джерел, праць зарубіжних вчених Євгенія Смолинська написала

працю “Пережитки примітивної обрядовості в українському побуті”, рукопис якої зберігається в Рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України, ф.1-дод., од.зб.302, 14 нестандартних аркушів, без місця і дати. На обкладинці вказано Дон.-д. кафедри історії України, відділ Примітивної Культури.

Публікація цієї праці Євгенії Смолинської, що здійснюється вперше на сторінках нашого наукового збірника “Етнічна історія народів Європи”, варта уваги з погляду не лише пошани до попередників, вчених 1920-тих років, але й з наукової вартості думок вченої, які не застаріли і є важливими для осмислення багатьох питань етнокультури українців.

Текст рукопису друкується із повним збереженням оригіналу, без виправлень і скорочень. Технічну роботу з набиранням тексту виконала студентка кафедри етнології та краєзнавства Інна Дідоха.

Доля етнолога Євгенії Смолинської, як і її архіву, допоки не з’ясована.

---

¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (далі ІР ЦНБ). – Ф.50. – Од. зб. 1875. – Арк.1.

² ІР ЦНБ. – Ф.Х. – Од. зб. 15266.

³ Щоденники членів етнографічної секції ІНО //Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України. – Ф.1 – 2 дод. – Од. зб. 301. – 45 арк.

⁴ ІР ЦНБ. – Ф.Х. – Од. зб. 30842. – Арк.2.

⁵ ІР ЦНБ. – Ф.Х. – №18151. – Арк.2.

проф. Валентина Борисенко

Свгенія СМОЛИНСЬКА
 Доц.-д. катедри Історії України,
 відділ Примітивної Культури
 й Народньої Творчости

ПЕРЕЖИТКИ ПРИМІТИВНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОБУТІ*

Обрядами називає проф. Хв.Вовк чинності, що мають ставити події людського життя у відповідність до вірувань, якими прийнято світогляд певної етнічної групи. До чину приєднуються суспільні елементи, комеморативні й церемонійні і становлять властивий ритуал. Обряди, таким чином, просякають всі визначні моменти соціального, господарчого й особистого життя у примітивних, де досвід незначний, мишлення прелогічне і релігійно-родовий світогляд визначає функції індивіда. Чи то засіває певне селище громадську ділянку – відбуває обрядові танки, що рухом і гуком мають сприяти на проріст; чи вибираються мужі на лови – обряд велить виконати напередодні танок бажаного звіря, щоб привернути його, або годиться на щастя оповідати всю ніч при вогні спеціальні “ловецькі” оповідання про звірів; чи то переводять підлітків у вояцький стан – відбувають складну церемонію, що має полекшити цей перехід, управнити його (церемонія власне підкреслює радикальну зміну в становищі юнака). Певні елементи подібних обрядів, по при всі зміни і впливи часу й сусідніх культур доховалися таки в українському побуті до нашої доби, хоч зміни ці були дуже значні, а темп і обставини українського історичного життя як-найменше сприяли консервації понять і чинностей. На широкому шляху мандрівних народів, на “великому” торговельному шляху осівши, словяне-українці віддавна й різного часу зазнавали силу східних, південних, західних впливів. Тому встановити риси світогляду й громадянсько-релігійних відправ для певної ділянки часу – справа не легка, як і те: що з цього було питоменне, що діставали через впливи, як і якою мірою ті впливи приймалися. Тому групуючи певні риси примітивного в українській обрядовості можемо відтворити хіба типи тих комплексів понять, які витворила певна соціально-економічна фаза і встановити хоч приблизні обставини, що жили певну обрядовість. Тут нашим і чужоземним дослідникам стала в пригоді етнологія. Український побут багатий на обрядовість, яка показує значне, кільканадцять-вікове нашарування складніших понять над примітивними, багато чого з християнської теогонії й філософії (вплив офіційної церкви), багато чого скомплікованого на ґрунті свого родо-племінного світогляду й тих найріжніших впливів, що заносилися через воєнні походи та торговельні й культурні взаємини. Багато цінних фрагментів з тих обрядів насмінного життя перед-розселенського й перед-християнського загубилося в бурхливих періпетіях громадсько-політичного життя, де-що зникло в боротьбі з офіційною церквою, де-що залишилося в грах молоді, а де-що переховалося в нинішніх обрядах, промигне в тексті пісень, або полишилося в чинності, що згубивши властиву підставу й розуміння приєдналася до іншого обряду. Всі обряди, що доховалися в українському побуті можна б поділити на три групи: цикл річний сільськогосподарський; група обрядів, зв’язаних із моментами віку людського (поколіннями) і група обрядів до нагоди (закладчини хати, виїзд у дорогу..). Не всі групи однаково конзервувалися добре, чи однаково рівно доховали основну ідею й первісні риси. Якщо в першій групі зникли перед-християнські культу, то обрядовість переносилася до інших дат,

* Лектура: Шурц – Історія первісної культури. Грушевський – Початки громадянства. Грушевський – Історія укр. літератури. т. I – IV. Хв. Вовк – Студії з української етнографії та антропології. К.Грушевська – З примітивної культури. Сумцов – Культурные переживания. Харузин – Етнография. Журнали: “Первісне громадянство”, “Киевская Старина”. Архів Кабінету Приміт. Культури.

прив'язувалася до нових імен і нагод і таким чином доховалися деякі примітивні магичні чинності (як веснянки на заклик весни а прогнання зими, та на проріст зерна), церемонії (як церемонійний танок колядників і кругляк у гуцулів). Що до другої групи багато-чого цілком зникло (як вияв батькового права на дитину, що в етнол. літературі звать "кувада", і обряд переходу в вояцьку верству, що змінився цілком), хоч і з того де-що слідне в оповіданнях, дещо санкціонувала церква (постригання).

I. Сільсько-господарський календарний цикл починають із новорічно-різдвяної групи обрядів. Загалом ці святні відправи забирають 2 тижні в часі від Різдва (24/ XII) до водохрещі (6/I). Вся святочна обрядовість має провести ідею нового господарчого року. При тому культ хліба в цій обрядовості має піднесений, як нігде інде. Заразом тут згуртувалося сила інших елементів: різні магичні дії на відвернення стихійного лиха (морозу, бурі), дикого звіря, людських наслань; так магичні дії на привернення врожаю, приплоду, багатства, так і низка заборон сполучених із добробутом господарства й членів роду. Що-правда ці заборони (копати глину, коноплі бити, прати на воді праниками від Воведення до Благовіщення) й ворожіння починаються ще від Воведення і ак. М.С.Грушевський переносить початок річного кругу на місяць перед нинішньою датою, так що ті-ж двотижневі свята збігалися в часі з римськими брумаліями – святом найкоротших днів і найдовших ночей (заразом – свято вина й розродження – на честь Діоніса з переряжанням і магиканами). А що брумалії були популярні і місці слов'яно-тракійських стичностей (де взагалі сильні греко-романські впливи), то можливо, що багато елементів тієї обрядовості ввійшло в слов'янські обряди того часу, які перейшли згодом на місяць пізніше й згуртувалися навколо Коляди, в одному часі з християнським Різдрвом, яке усталили в IV віці. Зустріч нового року (його нині термінують Варварою) теж ввійшла в колядницько-різдвяний обряд. Різдвяно Новорічні обряди розпочинає надзвичайна "св'ята", "божа" "багата" вечеря або "кутя", як звать її від головної страви. Виготовляють цю вечерю на "новому огні", який розводять спеціально заготовленим деревом (часом – найпримітивнішим способом тертям). В цей день все мусить бути вже на місці, все приготоване до свят – лише страви варять цього дні. Це все ще підкреслює видатність моменту виготовлення страв і самої вечері, де з поміж 14 – 9 ритуальних страв (вони мають репрезентувати хліборобське багатство) в особливій шані кутя – варені зерна збіжя, святний хліб (коляда) й немолочений сніп ("коляда", "корочин", "дідух") які ставлять на покуті на сіні. Там же ставлять і узвар (одварена сушена садовина в ющі; може заступає тут вино або мед). Кутя до того-ж має надзвичайну силу до живлення й розродження. На ній ворожать на врожай (чи запряла покриска на куті – на іней, на врожай; чи звершила кутя горщик; чи держиться купи при стелі, куди підкидають, – на пасіку; квочуть, несучи кутю на покутя, щоб квочки курчат виводили; ворошок із куті добре дати курам, корові на розплід; перехованою кутею підготовують худобу, щоб дозимувала; соломі з під куті добре настеляти квочкам у гнізда...). Нарешті кутею закликають бурю, мороз, звіря. Ця вечеря об'єднує весь рід, живий і мертвий. Живим родичам, хто не брав у ній безпосередньої участі, заносять вечерю додому; мертвих запрошує до вечері господар і вірять що вони невидно присутні на ній, а до того ще небіжчикам лишають ложки лизати, "парою живитися" через ніч, і тут теж головну ролі має кутя (нагадаймо її ролі – "коливо" – на всіх поминальних св'ятах). Зустріч нового року підкреслено отим паленням "нового огню" (не всюди вже), ворожінням на новий хліборобський рік, на забезпечення врожаю (як не видно господаря за хлібом, щоб і на-рік такі достатки велися), ворожінням на худобу (другого дні рано вводять теля або що в хату й то становить найбільшу зичливість господареві); ворожіння на долю теж прилучилися до цього моменту. Обходи першого дні Різдва з "колядою" – повиншанням із побажанням чи пророкуванням усякого щастя, багатства, – побажаннями й сакральними танками, що базуються на вірі в магичну силу слова й руху – теж треба віднести до примітивних понять і дій. Є вказівки що саме в ці обряди входило волочення плуга, що очевидно мало зв'язок із початком господарського року. Ці обходи, в основі свіцькі мають аналогію в обходах великодних, обжинкових – із часів передрозселення. Колядники (як де, в гурти об'єднуються поколінні верстви, а відповідно до чоловіків – і дівчачий гурт, нестарих молодичь) з березою на чолі ведуть подекуди гурт маскованих, де посміховиськом – "коза" або "кінь". Самі колядки – величальні пісні господареві, господині, дівці, парубкові, дітям – мають своїм зображенням

багацтва, розуму, сили накликати те все на дім господаря. При тому веселий тон, забавки з “козою” – теж мають гаразд вплинути, для того й намагаються колядники “дім веселити”, за що дістають даток. На Маланки подібно-ж водять “козу”, “діда” й “бабу”, при чому в особі “діда”, “Меланки” має виконавець великі права й недоторканість (Поділля); інші комічні персонажі – циган, жид і т.д. При цьому щедрують. Можливо, що це – впливи пізніші, – романських новорічних забав, а може ця “коза” з ідеї “полазника”, що має принести добробут у дім. Текст всіляко показує добробут, багацтво, яке несе з собою “коза” (де вона ногою – там жито копою...). Не торкаючись решти виразно-пізніших наверхствовань, треба окремо вирізнити гуцульський “кругляк” (яким впливають на розродження і посвячують місце й пашню) та церемоніальний ритуальний пляс, яким ідуть колядники від хати до хати. Обидва мають прикмети великої старовини; й почуття сакрального характеру цих танків живе понині у виконавців (надходячи до хати колядники розвивають у собі якусь магічну силу тим танком, що має накликати бажане). Щедрий вечір (на Маланки) продовжує й повторює в цілому характер і дії Різдвяного вечера. Щедрування й обходи з “Василем” і “Маланкою”, “дідом” і “бабою”, “козою” – не вносять нових елементів у обрядовість. Повір'я, що вода в новорічну ніч набирає надзвичайної сили – загально-словянське, і хоч нині приточують його до Ордану, до Великодня, проте давніше певне взялось таки з Новим роком. Гуцул-господар, або господиня в його шапці йде рано до води, купає хліб у воді й приказує, що то не хліб, а вона “купається в здоров'ю й силі”, а набирає не воду “а мед і вино” в коновку – тією водою домашні всі обмиваються. Новорічна ніч на Гуцульщині – свято печи – її гарно вимащують на Меланки, ніхто не спить тієї ночі на ній, а ні сідає, бо вона віддається тої ночі, тому сиплять на неї вівса “на коровай”, їде на герць.

Засівання на новий рік пашнею на врожай поширене на цілу Україну. Подекуди водять: козу з вухами з колосків, гостять вівцю за всю худобу, щоб держалася господарства. Досвіта на новий рік палять сміття збиране від Різдва – обкурюють дерева, щоб садовина родила, щоб гусинь не опала, обв'язують дерева соломкою. Голодна кутя проти Водохреща повторює елементи різдвяного й новорічного обрядів. Вся група різдвяно-новорічних обрядів показує перенесення на кілька дат очевидно колись суцільного свята врожаю й розродження на новий господарський рік (кутя, повторювана тричі, з її надзвичайними властивостями; ритуальні танки й дії на врожай і розродження; низка заборон, так важливих у цім часі для розродження скоту й дітей людських: не рубати, не шити, не вертати, не прясти й т.і.). Ці обрядові дії своїми елементами й поняттями заходять у добу перед розселенням разом із обходами (з плугом і зиченням багатства). Сама зустріч нового року з паленням огню, ворожінням, прикметами й заборонами могла прийти після розселення із усталенням родових господарчих стосунків. Певне з того часу й елементи поминальні.

Весняні обряди виявляють подібно-ж перенесення дат, перехрещення мотивів, замикання деяких елементів (як танки в часі посту заборонені церквою й перенесені на Великдень безперечно багато-чого згубили, що було вже не-до сезону). I період. На Стрітення зима з літом стрічається. До цього є багато прислів'їв. Хоч не в цім часі, то в усякому разі близько цього моменту (тільки почне танути сніг) мусіли бути закликання весни, нині цілком у нас згублені; почасти полишилися фрагменти в дитячих весняних пісеньках (“Ой вилинь, вилинь, гоголю, винеси літо з собою” й т.д.) почасти в веснянках (“Ой весна, весна, та весняночка, де ж твоя дочка – паняночка”... в іншій веснянці кличеться весну, прогониться мороз, смерть: “Смерть з морозом танцювала та за море десь пігнала” і т.д.). 9 березня (40 мучеників) ст.ст. печуть “жайворонків” з тіста – жертва весні. II період весняних обрядів від Благовіщення: весна розвивається, разом інший характер веснянок – набирає ваги вегетаційний хоровод, характером дуже примітивний, так що коріння його теж треба шукати в добі перед розселенням. Такі різні “криві танці”, що нині ведуть на Великдень (під натиском церкви) – колись безперечно ведені раніш; вони належать до тих танків примітивних, що самим рухом мають впливати на збудження енергії землі. Подібно-ж дуже примітивні наші мимічно магічні дії-танки, як “А ми просо сіяли, сіяли”... “ой вийтеся, огірочки”... “Вийся, горошку, в три стручки”... “При долині мак”... Ці хороводи, певне, групувалися на весняному святі сонця, від якого на Великдень перенеслася повірка, що тоді “сонце грає” чи “гуляє”. А підстава культу сонця доховалася донині в великій шані до нього. Ці окремі обряди можливо відбігли від

такої групи святочних відправ, і до неї ж, можливо, належало палення новорічного вогню. Складніші символікою танки (“шум”, різні парувальні теми) поминемо, як виразно пізнішого характеру. Великодні обливання, як і обливання пастуха на Юрія – сполучені з діями, що мають викликати дощ (а три весняні дощі визначають урожай) – але відки прийшли сюди, з якого комплексу, не знати. Складні сакральні дії з свяченим (вербовою галузкою, паскою сіллю, крашанками) – пізнішого характеру й ще не розсліджено докладно, що там первісного, питомого слов'ян-антам, що з західного слов'янства, що від Візантії. Відзначити варто звеличення святного хліба (паски), освячення ним цілого господарства на добробут. Є й величання, подібні до різдвяних (в Яворові звать їх “риндзівки”). Поминальні дні – в тиждень після великоддя, в провідну суботу проти томиної неділі, чи в інш. день – трапеза “дідам”, помершим родичам. “Оправляють” красно могилки, як де, і виготовлені дома страви виносяться на цвинтар, де відбувається громадський обід; він часто переходить у веселі пісні, забави й хороводи (“бабський великдень”). Жертву “дідам” – крашанку, кістку з обіду – закопують у могилку, або тільки обкочують крашанкою гробок і розбивши її об хрест віддають старцеві. Припрошують небіжчиків до спільної трапези, виливають горілку на могилу, кидають рештки обіду на неї (“щоб не згадували лихом”). Окремо треба відзначити три дні мерців, коли їх мають за дуже небезпечні істоти і вживають усяких оберегів: перший день – на “білому”, “чистому” тижні в четвер, або на великодному – “навський великдень” ; другий – літній день, “коли жито квітує” і на Спаса. Великодними веснянками, благовіщенськими, а як де – тільки сніг почне сходити, – починається вулиця (триває до Семена, як-де) і хороводи вегетаційні тісно поплелися з парувальними грами і перед – подружнім зближенням молоді. Разом брешуть мотиви смутку, що получені з сезонними виходами на війну – це могло вестися від прастарої доби (воєнних мотивів у веснянках досить). Свято Юрія – свято весни в повній силі: весна прийшла, весна розбуяла (на 17-м тижні по Різді). Юрій – патрон ловців, їздців – і разом він воротар неба (роси небесної) й землі (за пинською колядкою він “одмикає” землю). В цей день він одмикає всі буйні живуші сили, тому качаються того дні досвіта по землі, росі на здоров'я, дівчата збирають росу і вмиваються на красу; вигонять рано корови пасти “на росу” – на користь (щоб багато й ситого молока давали). Самого Юрія уявляють патроном пашні: колись обходили поля з піснями й сакральними танками, на полі-ж і трапезували. Обхід робиться на дощ (і понині). Господарі качаються по засіву, щоб викликати буйний урожай. Худобу, виганяючи вперше цього дні в поле, проганяють через огонь, водою очищають; переганяють через кожух зеленою галузкою (свяченою вербою, як-де) – на плодючість; переганяють через пояс, на який покладені ключі – на силу й оберег проти звіря, бо сього дня “Юрій звіря пасе”, призначає їм здобич і тому не вільно відбирати в нього, коли звір що пірве з скотини (се весняне свято хижого звіря, як восени – осінне).

В характері нашого свята “русалок” що припадає на Зелені Святки (Трійця) багато є елементів поминальних, дідівських, бо русалок уявляється насамперед, як душі мерців (до того це вмерлі не хрещені діти, що пташками літають і просять сорочки), а до цього домішуються уяви про русалок, мавок, ніби німф лісових, польових, що справляють свої свята – ходять гуртами з танками і горе тому, кого траплять на своїй дорозі – залоскотуть! Загалом свято це веселе гамірне, але потрібно великої обережності (не виходити смерком, носити всюди з собою полин і плюшняк, які не зносять мавки; плюшняком і лепехою вистеляють і в хатах, щоб не забралася туди мавка, не накоїла лиха, бо їм сі дні вільно ходити по селах). В четвер на зеленому тижні – “русальний” або “мавський великдень”, або як-де “проводи русалок” (“сухий четвер”). Як-де свято русалок – Десятий понеділок (два тижні по Зелених Святках). В усі ці дні не роблять діла, щоб русалки не помстилися – не нашкодили. Іноді кладуть про них хліб на межах, поливають молоком слід корови. Разом, Зелені свята – початок літа, має характер вегетаційний: оздоблюють зеленим хати, (“кличання”, “маєння”), убирають “тополю”; відбуваються всякі гри, забави молоді (з елементами парування). Дівчата завивають вінки, пускають на воду вночі з парубками (добре кидати ці вінки на грядки, щоб огірки, кавуни вязались). Убирання “тополі” на Зелені Свята (оздобленої в стрічки й вінки дівчини) – на Полтавщині має аналогію в роздаванні вінків на Юрія (Волинь). Там теж оздоблена дівчина “Ляля”, посаджена на дерновій лаві, обставлена молоком, сиром, роздає вінки, потім гостяться. Вінки від сеї “Лялі” ховають до другої весни. Подібно й на Купала:

оздоблена дівчина – “Купало”, круг якої ведуть хоровод, танки, – роздає вінки, їх пускають на воду, і “переемець” вінка візьме дівчину. Подекуди з цим святом Купала сполучено завивання гильця “купальниці” (Уманщина), подекуди роблять кропивяні чучела Купала й Марени й топлять їх; як-де пускають з гори вогняне коло вночі (обмотаний соломкою й запалений обід), розкладають вогнище й стрибають через нього (Корсунь). Мотиви про переємця, що вінок переняв увійшли в колядки й пісні любовні. Взагалі тут по різних датах розійшлися елементи поганського свята, яке неможливо й відтворити нині. Завивання вінків, елементи вегетаційні лучаться нині то з поминальними (Трійця), з купальськими, де огонь має видатну роль. Це свято (24 червня ст. ст.) на повороті сонця к зимі обходили, як згадують пам'ятки XVI – XVII ст.ст. дуже бучно, характер його був всенародній – (учасники – молодь, чоловіки, молодіці, старші віком), з багатьма оргіастичними моментами; кінчалось пізньої ночі. Не вияснили досі дослідники містерії, відправлюваної при тому, бо лишилися самі фрагменти пісень, де герої – Купало або Марена – тонуть у воді. Взагалі вірять, що в природі в цей час як-найбуйніша сила (навіть папороть на одну цю ніч процвітає і той цвіт чудодійної сили), тому й зілля, зібране в цей час має найбільшу цілющу силу. Для звірів останній понеділок перед Іваном – день їхнього свята, “розигри” – звірята зводять свої гри (іноді це в перший петрівчаний понеділок). Купала – найбагатше і найяскравіше свято (нині – виключно свято молоді, а то вже й діточе). Після нього зникають вегетаційні танки.

Розигри – першого петрівчаного понеділка – свято, що має подвійний характер: це свято звірят (як-де має назву “шуляка гонити”), птахів, але разом багато елементів поколінного свята молодіць із оргіастичними моментами. Ще не старі молодіці збираються в одну хату по кількоро, зносять харч, складаються на горілку (притому в страві, щоб було “зелене” – молода цибуля, або-що) і в садочку на траві справляють жіноцький бенкет. Як-де, центральною фігурою є шуляк, зроблений з хусток і палічок і поставлений серед розстеленої хустки, по вуглах якої розложено збіжжя купка, частунок. Гостяться самі жінки, припрошують “шуляка”, співають спеціальних пісень еротичного характеру з дієвою особою – шуляком. Випиваючи, “гонять шуляка” – “гай-гай, та наших курчат не хапай!” Далі свято набирає цілком оргіастичного характеру: шуляка роздирають, коять усяку шкоду, пустуючи без упину. Це самі жінки. Але буває жінки приймають собі чоловіка, кого хочуть, гуляти і хоч без “шуляка”- чучела – свято подібно-ж має оргіастичний характер. Тепер той характер значно пом'якшений, приймають у гурт господаря хати, чи й ще якого чоловіка учасниці, хто нагодиться; дітей. Хоч випрошуючи у чоловіка грошей на горілку (яка своїх грошей не має) жінка криється від нього, для чого їй гроші, і вікна в хаті, де зібралися гулять, завішують від чоловіків; пісень співають теж характеру еротичного, і свято кінчиться витівками. Те, що свято давніше було виключно жіноцьке, що святкують його все в понеділок (це стало), що можуть вибирати собі до розваги якого-хочуть чоловіка, – то для анквізи другої частини цього свята (не звіриної) набігають елементи звязку з правом “понеділкувати” для молодіць, що ввійшло навіть в шлюбний договір на Полтавщині. Тоді це свято виявляє дуже давні й інтересні елементи переходу від права жінок вільно собою розпоряджати до обмежень моногамного подружжя.

Дальші літні свята – “для вітру” на св. Курика (15 липня ст. ст.), “громові” або “сердиті” (в 20-х числах липня ст. ст.), що сходяться зі святами обжинок неяскраві й не бучні – лише щоб вітер кіп не розкидав. Ілля-громовик і Пантелеймон Паликоп або Палій – патрони обжинок.

До обжинкових обрядів належить завязування “бороди” – останнього пучка недожатого збіжжя. Звуть його Волосовою або Ільковою або Спасовою бородою (у зах. словян “цапом”, “козою”, як і у нас на Волині) і лишать його з різними магічними діями на дальше розродження. Подекуди роблять із нього останнього снопа, теж із магічними діями на врожай і урочисто несуть до двору господаря, а він ставить почастунок. Подекуди ще плели вінок на кінець жнив і несла його остання жниця (що “дожала” ниву) на голові або паляниці. Бувало таких вінків і кілька: на озимі жнива (переважно) і ярі. Несучи, співалося “обжинкових” пісень, де крім космічних образів (сонця, зорі), згадувалося обставини роботи, накликалося врожай на ниву, багатство на господа, величалося господаря й господиню. Де-які мотиви виразно жнивного репертуару перейшли до різдвяних обрядових пісень (як про Іллю, що носить житяну пугу, й куди махне – врожай). Де-які з цих пісень подають чи не єдині зразки робочої пісні у нас. Багато з цих пісень набрали рис панцизняного побуту, але основа тут безперечно

старша і походить від поезії робочої на громадянських роботах – толоках, як бачимо це і в інш. примітивних, – стверджують що давність форми й ритми жнивної поезії (такі “одробітки”, де всі одробляють певну роботу кожному з гурту, який і годує – задержалися донині в сільськогосподарській роботі). Обряд передавання вінка лишився з багатшого колись сакрального обряду. Потебня говорить про “рай”, що мав ролю в цьому обряді, – це міг бути обжинковий сніп. Пісні при столі – теж величального характеру.

Посвячення вінків на Спаса з садовою й інш. урожаєм звязало це свято з обжиночним ходом і воно замикає цикл аграрних свят, а разом це III-тє небезпечне свято мерців у весняно-літньому сезоні. Коло першої Пречистої закінчується тяжка робота в господарстві; починається весільний сезон (“Як прийде Пречиста, стає дівка речиста”).

На Семена, одмічено в одному джерелі, постригають хлопців і сажають на коня (нині вивелось). В ніч по Семені – базарне київське свято “весілля свічки”, або “свято свічки” – убирають гільце садовою, свічки на ньому запалюють і гуляють допізна. Або убирають саму свічку в стрічки й теж гуляють (харківські ремесники). З Другою Пречистою (Рожество Богородиці) звязувано свято “рожаниць” – незрозумілих істот, коло яких вяжуться поняття роду і долі (ніби парок) – і їм справлялося трапезу. Ріжні джерела згадують це свято (Роду і Рожаниць), як його помішали з Різдом Богородиці попи за для своїх вигод (з XII в.: ставили законний обід; хліб, сир, добре вино, мед, кутя). Ріжні свята взагалі відправлялися восени. Нині це – низка храмів з традиційним мед варити (коло церкви, там же й п’ють, трапезують). Від Покрови – весілля. “Дідова” субота перед Дмитром (26 жовтня ст. ст.) – свято померших: парастас у церкві й поминальний обід. Готується багато страв, які любили діди; по обіді відкладається всякої страви в мисочку й ставиться на покутя разом із водою, щоб діди мились, і рушник чіпляється. На Дмитра кінчиться сезон сватань. Це саме півроку від Юрія (обрядів нема – самі гадання на врожай, на худобу). 1 листопаду Кузьма-Дамян “беззмерзний” – ріжні способи, проти морозу. Перша складка дівчат на вечерниці. 14/XI – запусти, постяться (“колодки” вяжуть батькам, що не поженили дітей, не віддали). Під Запусти – друга дівчача складка; третя – другого дні Різдва, IV – під масницю по всеїдній; V – на масниці котрогось дня; VI – на Великдень, VII – на Вшестя, VIII – на Зелені свята.

Складна й нелегка справа викрити й звести до культу одного чи кількох ту суму вірувань і обрядів, генезу яких можна простежити від розселення чи коріння викрити з доби-перед розселенням антів. Але по-при безліч вірувань, що визначають кожний чин члена громади можна викрити дві доміанти в циклі річних обрядів: культ хліба й вогню, домашнього вогнища зокрема. Дрібніші й складніші (пізньої доби) чинності притягають і сі два згаданих культу, або громадається вколо них.

II. Обряди, що стосуються віку й стану людини показуються власне як ініціяції, посвяти, дії улекшення переходу з одного стану в інший. Родини – обряд прийняття в рід новородженого члена його і означення стану в нім новородка, його долі (кінь, сокира, чи гребінь); разом там є елементи очищення чинниці таємного приходу новородка. Пострижини – уводина в “стать”, у верству підлітків, пастухів. Приймання в парубоцьку громаду, “коронування” – посвячення в воєнну верству. Весілля – перехід у стан “мужів”, радників, осілих на власному господарстві й родині. Нарешті похорон – улекшення переходу, вираження мерців на “той бік”, у країну мертвих.

Родини заховують досить багато чинностей на улекшення процесу й визнання родом і громадою нового члена. Перед пологами жінка виходить на дорогу, щоб легш йшлося. Що менше сторонніх людей (крім чоловіка, свекрухи й баби) знає про подію, то ліпше, бо породіля має за кожну душу, яка знає про це, відмучитися. По бабу йдуть, як трудні роди, або кличуть по родах прибрати породілю й опорядити дитя (просять з хлібом) – все городами йдуть, щоб як-найменше людей знало. Баба приходиться із своїм хлібом і б’є поклони, вийшовши в хату, проказує молитву-закляття (як младаєць – садись на коня, а младаєця – берись гребеня...). При трудних родах розпускають очкур і розстібають комір чоловікові, посадивши перед породілю; як де відмикають усі замки в хаті, відчиняють двері, церковні ключі кладуть породілі на живіт, а на останку просять попа відчинити ворота вівтарні. Новородка стріває баба молитвою, б’є по ядренятах, щоб викликати крик і дихання; хлопцеві ріже пуповину на сокирі, дівчині – на гребені, загортає в кожух, кладе на покуті, а де – на піч. Місце (placenta)

закопують під полом із шматочком хліба й дрібним грошем і прикопавши посипають житом. Солому з-під породіллі й перший купіль дитяти викидають у свинушник (на розплід). Баба готує купіль у діжці з зіллям (гвоздики, любисток) і купає породіллю. Живіт їй обв'язують матіркою (жіночими стеблинами конопель) кладуть на піл і завішують, а під піл кладуть роговий ніж, свячений на Великдень, “трійцю” з пахучим зіллям. Ніж і свячену воду кладуть і в головах новородкові, поклавши його коло матери (не в головах, щоб чорт не обмінив і не в ногах, щоб жовтуха не напала). Щоб не обмінено – ночами палять свічку, та й стережуться згадувати його при хаті, лаятися. Чоловік діставши горілки частує бабу, сам випиває до дитини: “хай бог зростить, приділить щастя й долю”; бабі подаючи, дякує “за труда”; жінці наливає, щоб здорова згодувала сина чи дочку. Приходять жінки, хто знає, на родини (“родінниці”) – непрохані, несуть картоплю, хліб (обов'язково), огірків у мисці; здоровлять із тим днем що є, з празником (хоч і не святний день). Дають хліб породіллі (все молодші йдуть; чи не одної поколінної верстви), кажуть: “Будь здорова по дорозі, сестро!” А вона розкажує, як їй прийшлося дитя родить. Як дитя живе й породілля здорова, то весело розмовляють і сміються. І батька поздоровляють, а їх просять сідати (сідають коло столу й коло породіллі на полу), частують горілкою; вони вип'ють, закусять, що принесли – і небавом ідуть собі. На Хрестини вже просять – сусід, родичів. Батько йде просити в куми (цуратися хреста – гріх; кума – щоб не вагітна). А матері не можна дитя годувати до хреста (годує яка чужа жінка), тому дбають охрестити того-ж дні. Куми приходять, коли умовлено з хлібом, бубликами й крижмом (кума аршин три полотна вріже; а йдуть, чисто вбравшись, як до церкви). Як прийшли куми – частують горілкою, баба купає дитя в непочатій воді, сповиває в пелюшки й червоний пояс і обгорнувши в батькову сорочку чисту (як де – хлопця в батькову, а дівчину в материну), а в рукав тої сорочки зав'язавши кусок кумового хліба, як де ще й печину та дрібний гріш, – подає дитя кумі через стіл. Куму дають свій хліб під руку, кума бере дитя й крижмо (про дитя – пелюшку). А то баба подає кумові дитя (хлопця) через поріг, дівчину – через гребінь і дає вузлик з печиною й вуглям (кинути на перехресті через плече, примовивши: “На тобі, чорте, плату!”). При хресті примічають: як ізожметься дитя в купку від холодної води – буде жити, а як виправиться й побіліє – “дай, боже, щоб живе було!” Принісши додому дитя куми поздоровляють батьків із сином чи дочкою, називаючи на ім'я, як дали. Кумів частують, а батько скликає на хрестини (з хлібом). Приходять гості – їх частують, а вони співають, – дякують ковалеві, що добре дитину скував, добре добувати було; співають символічні пісні на акт родів (тут трапляється порівнення, в уразі до матері: затулити бочки, де були сини й дочки). Частують по старшині – від дідів народженого й усіх. Тоді баба варенухою частує й гукає батька “ковалем” – а він випивши кидає гроші в чарку, “щоб не колисати”. І всі кидають бабі гроші за почастунок. Попоївши, гості йдуть собі, дякуючи та бажаючи зросту дитяті. А кумів завертають, просять “до чопи” – в шинк на складку. Там куми починають частувати, далі всі учасники.

Зливки (похрестини) – загалом обряд очищення породіллі. Чоловіки другого дні рано виходять із хати; а баба наваривши, напикши паляниць і причепуривши все купає породіллю (купіль на вербі й вівсі). А породілля вставши наготує бабі паляниці (як-де сім пирогів), хустку й гроші. Тоді стає породілля правою ногою, коли має хлопчика, на сокиру, коли дівчину – на гребінь і баба зливає тої води з верби на руки, а вона їх мие, а помивши, ловить воду з ліктя й п'є; далі бабі зливає породілля, примовляючи: очищаю руки тобі, що ти душу мою очищала; і знову ловить з бабиного ліктя воду і п'є. Баба утре породіллю клинком (ласткою) з правого рукава сорочки, а сокирою постукає тричі вербу навхрест, примовивши, щоб породілля й дитя уроків не боялись; щоб дитя росло швидко, як верба, а було неврочливе, як залізо. Ці запобіжні чинності для дитяти, як і першого дні (ніж класти в головах, свічку світити; кидати печину на перехресті), мають забезпечити новородка від чину злих сил і це третій елемент в обрядах при народженні (чи не для того, щоб завести увагу злих сил підставляють ніби батьків дитині – хресних?). Другий – очищення породіллі, що саме цього другого дня виявляється. Породілля “зливши” бабі на руки, кланяється в ноги свекрусі, матері (коли є), бабі, щоб простили, що вона кров проливала; їй прощають, вона цілує в руки й ноги. Як нема – чужим поклониться. Баба, взявши хліб, хутко пробігає до порога й до стола, “щоб унучок хутко ходив і говорив”. На лаві на кожусі садять породіллю, вона частує бабу, свекруху, матір,

чоловіків (уже покличуть) і йде собі на піл; а всі обідають. По обіді баба занесе свої паляниці й намітку додому, а тоді приходить, кличе до чопи. Поп'ють бабіне, ставлять свою горілку; співають про породіллю, що просила бабу рятувати, плативши то тим, то сим. Як-де бабу й кумів садять на борону й везуть до корчми, п'ють за складку родичів породіллі. Перший згаданий у обрядах елемент – прийняття в рід, визнання прав батька на дитину, лишився в кволіх відгомонах у нинішнім обряді – загортати дитину в батькову сорочку.

Пострижини на Україні бувають у різному часі й доконують їх різні особи: бабка постригає новородка, “щоб не вилисіло”, священник при хресті, хрещений батько в рік дитині. В пострижинах у рік (колись – у три й п'ять) заховалося найбільше від посвячення на певний стан у громаді(діточий нині). Спрошують кумів, сусід; дають урочистий обід. Потому (чи перед обідом) кума держить дитя (воно ніжками стоїть на тарілці) а кум простригає навхрест спереду, з заду й з обох боків, поливає горілкою дитя. При тому родичі дарують новому родакові, як і хресні батьки (поросся, вівцю, мішок жита). Є писані звістки, що стригли в 7 років хлопчиків на хлопечу, дівчат на дівочу “стать”. Згадується навіть день у року, коли хлопців постригали й на коня садили – на Семена (1 вересня); з XII – XIII в. є звістка, що княжат на 3 – 4-му році постригали й давали великий пир. Хоч мало вже збереглося елементів цього обряду, проте звістки про нього поширені й нині (Київщина, Херсонщина, Бердянщина, Поділля) і його характер посвячення доховався.

Дальше посвячення на воєнну, безгосподарну верству маємо в роках 15 – 18, залежно від сили й заможности. В Польщі в ініціяції “косарів” (молодих парубків) входить і голення. Трудно сказати, чи входило це, чи яке інше “стриження” в давніший обряд приймання в парубоцьку громаду у нас; не зафіксовано й кінцевого випробування на “косаря”, хоч погляд такий панує, що коли вже опанував косарську техніку, то це “парубок” (хоч коса – досить пізніє знаряддя); не знати, чи входили які здання з іншої роботи сокирою, чи ловецькі, чи інші; чи відбувалися ці обряди зі змаганням підкреслити перевтілення ініційованого (як у зах. слов'ян – обряження “вовком”, то що). Нині звичаї приймання обставлені більше елементами глузливими для парубка (злізти на високий стовп і півнем кричати; в поросі пливати), після яких він частує товариство. Може в них – решки випробування сили, зручности, дотеку нового члена. Елемент заможности має нині велику вагу: той швидче потрапляє в парубоцьку громаду, хто швидче може купити вступний почастунок громаді парубоцькій (як-де ще й найняти музики дівкам). Ще один елемент залишився на Поділлі – звеличення парубка-новака: його “коронують”, підіймають догори, співаючи величальної, де згадується, що “на конику молодець NN” (новак). Цей обряд вводив парубка в верству його покоління, давав право ходити на досвітки (гуляти з дівчатами відповідною верстви) й женитися. Парубоцька організація об'єднує або парубків б. м. одного віку кутка або села; на чолі стоїть вибраний “отаман” чи “береза” часто із ознакою влади – палицею, кийком. “Досвітки”, “вечерниці” – організація сходин при роботі чи на розвагу (складки, музики) в наймленій хаті парубків і дівчат – заступили очевидно “парубоцькі дома”, що знаємо у багатьох примітивних, де парубки – воєнна верства – жили, вправлялися у всякому ділі діставали різні відомості з своєї історії, правно-громадські; туди-ж вільно було вступати дівчатам відповідного віку до грищ і забав, там пізнавалися між собою. Ще й нині досвітки мають прикмети такої дошлюбної волі сексуальних зносин, а в весільному обряді на Полтавщині лишився відгомін переходу від таких до обмежень моногамного шлюбу – право понеділкувати. Дівочькі організації часом наслідують парубоцькі (дівчача покоління громада має собою “березу”) але організаційні прикмети її слабші і не сталі. Подекуди підстарша покоління верства (10 – 14 років хлоп'ята й дівчатка) має якісь ніби організовані зборища й свою “досвічану матір” але вже без виразних форм організації й приймання до неї. Проте, можливо, колись ця верства теж була вирізнена правно й ініційована (вказівок, тим більше, розслідів такого – нема).

Весілля виявляє, як обряд, найбагатше розвинені різні чинності, ворожіння, вколо цього моменту, й подає багату й цікаву поезію. Для ініційованих на цей час існують спеціальні титули (давніші – молодець, молодий, молода; “князь”, “княгиня” – пізніші), для переведення обряду набирається цілий почет для тої й тої сторони з виразно означеними ролями й титулами (дружка, піддружий, світилка, бояри; старша дружка, дружки; свашки, приданки; “добридньові”, весільні гості), тут і представництво обох родів (дядьки – “старости”). Багата

на мотиви й образи поезія стає до цього обряду за текст, що вияснює, мотивує чи супроводить чинність. Вирізняються три моменти в усій церемонії – сватання, заручини й властиве весілля, – що розвивають і доповнюють себе в такій послідовності. Сватання в суті є пропозиція шлюбу від певного парубка певній (чи одній, вибраній старостами) дівчині. Претендент обирає собі двох старостів (це – дядько й ще старший чоловік, коли нема дядька – хтось із статечних господарів, а як де – оженений товариш парубка) і наділивши їх хлібом, горілкою (а вони беруть палиці) засилає до певної бажаної дівчини, або сам іде з ними (й так, що старости самі вибираються на друге село й ходячи від хати до хати, де дівки на виданні, загоджують самі которусь і сповіщають тоді молодого); буває що йдуть на сватання старости; молодий і дружко-товариш молодого. Чи то наподоблюючи ловців, що наслідили звіря, чи купців, а то й просто старости виявляють мету своїх одвідин. Батьки або викликають дочку й питають її згоди, або її “знаходять” і “силою” приводять молодий із дружком, а чи самі батьки годяться й приймають хліб, а замінюють своїм; тоді старости виймають горілку й “запивають” згоду (“могорич”). Коли батьки відкладають своє останнє слово за кілька день (щоб розвідати про молодого на “оглядинах”, чи по сусідах, чи на базарі), тоді теж хліб лишають; коли ж відмовляють сватачам – вертають принесений хліб тепер-таки (або по розглядинах). Як дійшли зразу згоди – умовляються про заручини. На “оглядини” ідуть перед “заручинами” – довідатися про статки молодого, про його вдачу (тихцем у сусідів), про родину, куди попаде дівка (молода як де їде з батьками, а де – ні). Батьки молодого приймають як-найкраще рід молоді і коли тут хліба не повернуть, умовляються про заручини, а де нема заручин – про весілля, про нове господарство молодих (що дістане молодий), про взаємні дарунки родові. Заручини – офіційна згода на шлюб з правом молодому ночувати з молодою; разом це й правний акт, після якого відмовити молодому вже годі (він і судом доходить свого). Тут уже збираються обидва роди, товаришки молоді (хор). Починають старости, як і на сватанні алегоричною чи простою мовою про мету приходу, на згоду їх в’яжуть рушниками, які старости викупляють горілкою, або дарунками. Де молоді при цьому ховають, – виводять стару бабу; питають, чи не та, за якою прийшли; на заперечення виводять чужу дівку і нарешті аж – молоді. Молодіх благословлять хлібом і дружко або староста молоді заводить молодих на “посад” (на покутя) рушником. Співають молодим величальних пісень (де образи місяця й зорі фігурують). Подекуди при тому староста зв’язує руки рушником молодим і батькам їх (молода кладе праву руку на рушник, на її кладе свою руку молодий, зверху батьки кладуть свої праві руки, а староста зв’язує, вимовляючи сакральну фразу про непорушність заручин-угоди). Це вже родова, ніби присяга на непорушність угоди. Після частунку й танців роди обмінюються дарунками й розходяться, а молодий лишається і мати сама стелить йому з дочкою (він ночує у неї до весілля). Перед весіллям – властивою шлюбною церемонією – є кілька підготовчих дій, що мають велике значення в обряді: це вити гильце й вінки та пекти коровай. Вільце (гильце) в’ють перед весіллям (воно тепер все в неділю) напередодні чи в п’ятницю. Це якась зелена деревина, яку оздоблюють конче цілим родом (тепер – ближшим, хто трапляється в хаті) у молодого й молоді (у неї при тому в’ють ще й вінки). Співаючи виражаються урочисто по барвінок; збираючи, співають щоб сад не смутився, що зірвуть, і т.и. Принісши квіти й барвінок благословляться гильце завивати і дають найкращий пучок матери – вона чіпляє на самий верх; там і батько прив’є, далі тітка, брат, сестра – всі хто є, спускаючись усе нижче за порядком віку й споріднення. Співають величальну. Потім в’ють вінки молодому й молодій (конче з барвінку молодій, як де з головками часнику й срібними грішми). Одягають вінок на молоді і вона йде з дружками, чи з дружкою старшою (а більше в поході назбирає) на весілля просити. Дружки в поході співають величальну молодій, її дружкам, селу, де відбувається весілля, саме весілля. Молода колись просила кожного, кого стріне, – тепер заходить у хату і дає шишку (які носить старша дружка) з прохальною фразою. Її віддаровують чим-будь; а дружки збирають усе те “на підківки молодій”. Подекуди молода з дружками, проходячи повз, заходила в шинок і за той збір частувалися (як де, дружки просять “на коровай”, а не “на підківки”). Коли вернулися з села – посад готовий. Староста христить двері, дружки й молода входять і староста заводить молоді на покутя (“посад”); дружки сідають навколо й живляться. Приїзд молодого з боярами вітають піснею (“полком Іваненко йде”...). Світилка (сестра молодого) й мати молоді з свічками стриваються на порозі,

цілюються й зліплюють свічки, щоб горіли одним полум'ям. Мати просить у хату. Входить молодий із дружком у шапках; старша дружка, благословившись, пришиває молодому вінок до шапки. Вечеряють усі, танцюють і розходяться (молодий лишається ночувати). А є так, що молодий приходиться у суботу до молодої тільки з старшим боярином (дружком) і приносить "гостинці" (цукерки, бублики, насіння) і гостить дівчат що зійшлись у молодої (на "гостинці"), а вони співають величальних. Або у молодої в'ють вінки увечері, а у молодого збирається товариство на музики (і старші люди). Танцюють, а він з дружком вибирає бояр (це "головиця" в суботу) і ними засилає чоботи молодій (якщо сам не занесе рано в неділю, щоби к вінчанню взула), а вона віддаровує сорочку молодому.

Теж у суботу, як де – в п'ятницю, чи й у неділю, печуть коровай, який розумілося (Вовк), як родову жертву. Колись молодь сходилася до молодої молоти на жорнах знесене родом збіжжя і співалося при тому (нині молодь не бере участі). У "коровайниці" просять (молода або мати) молодичь, хто добре з чоловіком живе, непаристе число (але вдови не кличуть). Вони зносять муку, яйця, масло, сир. Оздоблюють голову барвінком, микють руки і місяць розчинене задалегідь тісто (пов'язані рушниками впарі, як де), до всього благословляючись у старости й співаючи. Виготовляють піч – "кучерявого" кличуть вимітати, а вимітаючи – тричі запалене помело кидають на землю, а діди з припіка скачуть на нього. Виробляють, "ліплять" коровай певної форми: на "підшову" посередині заліплює батько гроші, а зверху кладуть місяць, тоді розсаджують голуби, барилки, п'явки, шишки, подекуди заліплюють всередину пару яєць); вибравши тісто на діжі навхрест і на ножі в діжі запалюють свічки. Посадивши коровай, дивень і шишки (у молодого – лежень, коровай і "борону"), підносять діжу на руках і співаючи гупають: об сволок (щоб коровай ріс) і цілються нахрест. Співають еротичних пісень, частуються.

Перед вінчанням нежонатий брат розплітає косу молодій, а випліт дає меншій сестрі, щоб зросла й віддалася (молода сидить на діжі вкритій кожухом). Як де, дружки в-останнє заплітають молоду по-дівочому, вплітаючи й монети – дарунки молодого, а мати в останнє кладе вінок на її голову. У гуцулів молодий або старший боярин відрубують кінчик коси молодій шаблею (символ влади; Хв. Вовк – жертва, хоч згадує що на Україні – відтяти косу чи зняти вінок – символ утрати дівоцтва). На вінчання несуть (крім плати священнику) свічки й меч (дві світилки); "меч" – або стара шабля, або палиця простромлена в цілушку хліба й оздоблена (він фігурує й при коморі). Молодих на виїзді обсипають збіжжям. Повінчаних молодих стриває "перейма" хлопців її села, молодий відкупляється. Обідають або кожен у себе дома, або обоє у молодої в коморі (окремо від старших у хаті). Найважливіша частина обряду – ритуальне весілля відбувається нині в неділю ввечері, того ж дні, що й вінчання (колись і за довший час по вінчанні, але тільки воно дає право вважатися їм мужем і жоною). В ньому можна відзначити з безлічи чинів і варіантів кілька головних моментів. Насамперед дружка набирає "князеві" дружину (бояр; здебільшого, як бачили, це буває звечера); вона присягає на вірність (обходом навколо стола й потрійним питтям із одної миски) і виправляється з "князем" по молоду. Там родичі й сільські парубки готові до оборони: замкнені ворота, знесені вгору кії. Після бою уданого, або не добившись силою починають обі сторони пересправи через старостів, які сходяться по різних боках стола (іноді без цього) і молодий діставшись у хату б'ється з нежонатим братом – останнім оборонцем при молодій (або це робить за нього дружка чи староста); нарешті, "скуповує молоду" у брата (дає зразу мало, далі більше) і він тікає під стіл (колись конем улицею), лишивши своє місце молодому. Подекуди "скуповують" і старшу дружку, або староста повинен її винести з хати, а за нею й решта дружок мусіла йти (тут треба підкреслити ворожу зустріч молодого дівчачим хором – не шкодіють слів, щоб зганьбити молодого й рід його цілий, насправді: цілий репертуар сороміцьких пісень). Тепер молодий сідає коло молодої, зводить її голову (вона її держить схилену на стіл, як де – під наміткою й паляницею) й цілує. Цей момент обряду дуже важний, бо саме тепер (а ще й перед приїздом молодого) відбувається прощання з молодецькою і дівоцькою верствою і перехід до мужньої й замужньої. Коли перед приїздом молодого (як на Північній Київщині) – то молода ще по обіді йде на досвіткі (де завше збирались) "кашу розбивать" (ще рано зварену кашу з салом несе старша дружка, йдучи з молодю). Там зібрались уже дівчата верстви молодої, старша дружка виколупає кашу в миску, всі їдять, а молода розбиває горщик об лаву, припадає й

голосить, прощаючись із дівоцтвом. Дівчата теж співають прощальних, вихваляють гуляння, говорять про долю молодої в заміжжі. Проводять подругу додому з піснями, коли прибуде молодий (старости приходять по неї), обстають за рід молодої, ганьблять молодого в пісенному герці з свашками молодого, а коли молодий здобув молоду (купив) прощаються в останнє з молодю (“ми не твої, ти не наша”; співають, що вже йдуть і її дівування з собою беруть) і при тому подекуди молода перекладає свій вінок на голову старшій дружці, а коли вона вийшовши питають під вікном, “де ключі діла”, молода відповідає, що кинула в пшеницю, щоб віддалися в найближчі м’ясниці. Тепер засідають навколо свашки (молодиці з роду молодого), і по вечері “скривають” молоду – пов’язують наміткою, навівши очіпок (молода двічі не дається) і співають, що зробили з дівки молодицю. Після цього ділять коровай між усім родом молодої: дружка крає коровай і роздає за старшиною, спершу вирізавши місяць молодим, – батькам молодої, хресним батькам, дядькам, і т.д. При тому дається дарунки від роду молодого, які “писар” записує палицею по сволоці, збільшуючи все (пр. Вовк уважає, що це викуп родові за молоду). Подекуди цього нема, а роздають сам коровай, а по тому буває “перепій”: молоді частують усіх родичів, а їм дарують на нове господарство, “писар” теж записує (мірка жита – “сто мір”, карбованець – “сто карбованців”, теля – “череду дарує”, вівцю – “ватагу овець” і т.д.). Як-де, – спершу дарують рід, а тоді пов’язують молоду й ділять коровай. Тоді виправляють молоду до молодого. Там її очищають вогнем (палять солому й переганяють коні з возом, де молода), де цього нема – другого дні (чи ще того-ж після шлюбного акту) рано “пропалюють стежку”, коли молода йде з водою. Невістку стривають з недовірою(може накликати смерть свекрусі, глянувши в отвір печи) і вживають запобіжних заходів; її присвоюють. Після комори – обов’язкової в весільнім обряді дефлорації, що власне й становить “весілля” (коли нечесна, кажуть, що не було “весілля”) – ще зночі або вранці починається “перезва” – буйне свято (лише подруженого стану) з прикметами фаллічного культу. Ця оргія зачинається власне ще з поїзду молодої до молодого (пісні свашок), але танки, рухи й співи такого характеру набувають кульмінаційної точки, коли внесено сорочку молодої з доказами дівоцтва. Червона барва панує: старости перев’язуються поясами червоними, вивішують червоний “прапор” (плахта або пояс), всюди пучечки калини, прикрашають навіть страву й трунки (пирогов в’яжуть по два червоною ниткою, вареники). Делегацію з “прапором” (сорочкою) виражають із дарунками теж так оздобленими до батьків молодої – подякувати і вшанувати за хорошу дочку. Обидва роди веселяться! Подекуди виконують над батьками молодої акт компенсації дитини, яку втратили вони: батьків кладуть на розстелене рядно, співаючи, що їм належить мати іншу дитину, далі “купають” матір, сповивають... Подекуди тільки возять на radoщах батьків на бороні, теліжці з плуга. Самі свашки, старости й весільні беруть активну участь у “перезв’язанській оргії” (“смалять” молоду, виконують фалічні танки...), що тягнеться до четверга, або й тиждень, переходячи від хати до хати весільних гостей. На Звенигородщині після комори молоду, коли чесна, посилають по воду, з великою шанюю: староста або старший боярин “промітає” великою мітлою стежку перед нею до самої криниці, набере їй води, завдасть на плечі. Але коли вона вертається, палять перед нею солому, так що має йти вслід за вогнем по паленому. Другого дні годиться, щоб молода обідати варила. Коли-ж “весілля” нема – великий сором і ганьба спадає на цілий рід молодої, безчестять їх усіма способами (хомут, соломяник, халява, хату вимашують), а де й нема цього, коли молода повинилась – сумно йде дальше свято.

Цілий весільний обряд сполучає, таким чином, дві форми подружжя: договір між родами обох сторін, який переводять “старости” голови обох родів (майже всюди – дядьки молодого й молодої) – найповніший відгомін родового життя до-переселенського, коли родо-племінні стосунки були підставою соціального ладу, морали й обичаю. Староста веде переговори з родом молодої, викупляє її для молодого; староста молодої благословить всяку дію в обряді; провадить замирення, коли рід молодого виявляє воєнні заміри, взагалі улекшує й благословить перехід родички в чужий (співплемінний) рід. Вся процедура переходить під охороною релігії, кожен акт з благословення батьків і старостів. Вилучивши християнські мотиви з релігійного комплексу, що надає ваги цілому обряду, лишаються мотиви космічні (сонце, зорі, місяць; райське дерево – гильце; вода, як символ розродження й парування; і огонь) і родові огнище (піч, якій вступаючи вперше молода приносить жертву, хліб із

знаряддями печення: діжа, віко; пороги). Ролі сих річей в обряді дають зрозуміти економічну основу цілої обрядовості й подружнього союзу. Хліб – центр і основа хліборобського господарства – освячує, стверджує, благословить нове подружжя. Цілий обряд викazuje веселий, добровільний характер; особливо це маніфестують жінки обох родів – сторожі домашнього огнища й миру його: свашки обох родів стрівшись на порозі зліплюють свічки й цілюються; підкреслюється згода обох родів на це подружжя, на весільний хліб дає матер'ял весь рід, який бере участь у цілому ритуалі, виправляє молоду до мужа, зацікавлений, щоби молода не принизила його репутації “нечесністю” – він “веселиться”, коли є докази дівоцтва і зносить весь тягар ганьби за свою родичку. Друга форма шлюбу, тут виявлена – умичка, – не всюди виступає до кінця і молодий прибувши з виразно ворожими замірами кінчає миром (коли бояре входять у двір), або пересправами старостів і підкупом брата, що тікає, як зрадник роду. В третьому виразному елементі шлюбного обряду є два типи чинностей: один тип наподоблює вегетаційні свята магічного розмноження (фалічні танки, співи). Другий – ряд церемоній, фраз і обов'язковий танок молодої з усіма боярами – вияв права цілої дружини на жінку, здобуту в поході.

Похоронні обряди мають дуже давню традицію і сполучені з віруванням, що смерть є чиєсь наслання або велика подорож у країну мертвих, або якась нова фаза життя в цілком, проте, реальних обставинах (так що небіжчик має їсти, пити, де мешкати й навіть чим робити) або це переселення в подобу тварини (характерне вірування в вовкулаків, опирів) чи істоти ворожої людям – для того небезпечних мерців прибивали осиковим колом і т.і. Елементи того всього можна знайти коли не в похоронних чинностях, то в тексті голосінь. Відтворити обряд поховання, вірування про долю мерців можна лише з решток давніх дій, що доховалися в нинішнім обряді, хоч де-що до цього піддають і наслідки розкопін могил неолітичної доби (зброя, посуд, речі домашнього вжитку й робоче знаряддя). Але багато вже в нинішнім обряді з християнського світогляду. Обмивають мерця, ще перед смертю, чи по смерті зараз; убирають у біле, чоловікам голять бороду, на ноги назувають полотняні “калиби” (такі, як шиють собі прочане до далеких місць); жінок убирають у святну одягу, пов'язують наміткою; парубка й дівку убирають як молодих, у квітки, печуть коровай на похорон, як на весілля (це й дарування річей мерця згадують думи записані на початку ХІХ в.). Упорядивши й стуливши очі (прикладують п'ятаками) кладуть на шматку полотна на лаву (головами на покутя). Як де, мерцеві кладуть за пазуху три маленькі хлібчики, а на вікні ставлять кухлик з водою про душу, бо до позвіння (як де) вона літатиме й питиме. Сусіди й близькі навідуєть мерця, тільки не вітаються, вступивши до хати, а зговорять молитву. Увечері збираються старшого віку люде (жінки) сидіти коло мерця (не годиться самого лишати вночі). Подекуди (Карпат. Україна, Поділля) доховалися гри, справлювані молоддю при мерці (“бити лубка”, “лопатки”, “грушки”). Але треба вирізняти засоби оживлення, як-де практиковані над мерцем: тягнуть його за ноги й кличуть, щоб устав, бавився з ними, лоскочуть, пірцем водять по-під ніс, щоб засміявся. І це держиться, як звичай, ст. усталені й певні засоби пробудити, завернути мерця засновані на віруванні, що смерть – чиєсь наслання. Того-ж мають досягти й докори небіжчикові, що кинув без ладу статки-маєтки, що лишив рідню, заклики вернутися, подивитися (голосіння). Дуже уважають, щоб мрець мав стулені очі, бо він – небезпечний і коли ще “когось виглядає” – буде хутко другий мрець у хаті. Не починають нічого в хаті, ні надворі (не вимітають сміття, не підсипають курей, не садять у городі) поки мрець у дворі. Другого дні роблять домовину (труна; деревище, яке довбали колісь у переполовиненому стовбурі дерева, як і човен) – хтось із сусід даремно, бо ні відмовитись ані брати гроші за це неможна. В Галичині прорізають в одній стінці труни віконце, щоб душа мала де влетіти, коли б одвідала тіло. Чоловіка кладуть у труну чоловіки, жінку – жінки. Кладуть запашного зілля: васильки, шальвію, любисток. Давніше був звичай класти небіжчикові в труну шапку, палицю, хліб, сіль; рушник, гроші або й горілки пляшку (гроші й донині затикали небіжчикові за пояс, дитині кладуть яблуко або яйце), хто палив – клали люльку й тютюн (взагалі, ті речі, що покійник любив, “щоб він не потребував вертатися по них”). Ці звичаї живить певність, що мрець вирушає десь у дорогу (для того “калиби”, палиця й шапка), і десь то він житиме, потребуючи їсти, пити, рушники... Перед тим, як виносити, прощаються з покійником. Виносячи, стукають труною об пороги – прощання з хатою, щоб мрець не вертався більше; а тільки винесено

мерця, кладуть сокиру на місце труни, щоб ніхто більше не вмирав. Зачинаються двері, вносять із сіней діжу й усі тричі обходять круг неї, тоді виходять, а господиня розбиває горщик; обсипає кругом житом, щоб збіжжя не brakло тим, хто зістається. Іноді випускають на двір худобу, щоб прощалася з господарем, а коли винесуть за ворота, зав'язують ворота рушником або поясом, щоб худоба не пішла за господарем. Господиня потім має перев'язати всі вузлики з насінням городнім, бо ніщо не посходить. Весь двір вона посипає вівсом. Труну, як близько, несуть, а далі – везуть за давнім звичаєм на санях (хоч би і вліті) волами (доховалося це лише в Галичині). Дівчину ховають, як молоду: збирають дружок, старосту й підстаросту в'яжуть рушниками; хустку, що мала бути молодому, дають на церкву, всі мають “проводнички” – земного воску свічки – в руках. Поховавши, на могилі ділять коровай, усім по кусочку. Голосять над мерцем зараз по смерті, як обмиють і положать, і при труні, і на цвинтарі (та й на кількох поминальних обідах до року, або й на великі свята). Коли засипано мерця всі розходяться, а ближчі учасники беруть участь у обіді, який починає коливо (варене збіжжя з медом). Хто безпосередньо торкався мерця й труни, має помити руки й доторкнутися ними печі. Голосять жінки (переважно) або діти; жінки – родички або фахівці “красно” голосити, що ходять і до чужих. Мотиви голосінь, тексти, чисто індивідуальні й досить однорідні. Ак. М.Грушевський подає класифікацію мотивів (Література, т. I): 1) заклик до небіжчика ласкавий, а сильний, щоб почув; 2) вираз жалю, туги, – “лемент”; 3) поклик вернутись, устати, подивитись, промовити; 4) докори, що кидає, сиротить рідних; 5) докори покійникам, що покликали, переважили родича; 6) контраст сумного життя в новій домовині й покиненого; 7) образ смутку родичів і їх стану та колишнього життя, втраченого; 8) побоювання за нелад у господарстві, безборонність рідних проти кривд чужих; 9) вирази розлуки: краще не мати дітей, як їх стратити, краще не жити без помершого(ої); 10) прохання прибути й запити – відки, коли сподіватися; 11) резібнація – годі побачитись, прибути, промовити, щось передати, якось лучитися з небіжчиком; 12) запити до природи, садів, птахів, – чи не бачили небіжчика, чи нема чутки, звістки. Хоч нині переважають мотиви ліризму, відчаю, почуття неминучості й неможливості змінити факт, проте й голосіння додають дещо до розуміння давнього погляду на смерть і обряд переходу. Той поклик встати, дати лад, порадити заснований на вірі в силу слова і стає в один ряд з актами відживлення. Так саме й запити, відки чекати, з якої дороги визирати підсилює погляд на смерть, як подорож, виявлений у згаданих звичаях давати мерцеві кия, шапку, гроші в труну.

III. а). Обряд виїзду в дорогу показує прикмети теж примітивного родо-племенного світогляду, з якого виходить що член роду отриманий якимись містичними зв'язками зі своїм родом і всим, що в ньому; і силою того роду живий і дужий проти ворожих сил. Тому всякий вихід з його оточення дуже небезпечний, а коли конечний, – то потрібна спеціальна й конденсована опіка цілого роду, щоб зберегти виходця й на віддалі. Ці вірування й створили цілий обряд виходу, виїзду в дорогу. Хоч українські етнографи минулого століття не приділили цьому обрядові уваги, та значно послаблені вже матер'ями з нашого століття дають де-що для його дослідження (дещо постачає народня поетична творчість записана минулого століття). Виїзд з воєнними цілями, чи на заробітки, чи на переселення вважається небезпечним, якщо не виконати певних вчинків: не помиритись із ким сварився, не дістати благословення від роду (доброго сприяння на дорогу), якщо вирушити в один із заборонених днів, якщо в дорозі не шанувати патрона дорожників, не поводитися відповідно. В старих пам'ятках є відомості, що на виїзді в море руські купці приносили жертви – м'ясо, курей (на о. Хортиці). З чумацьких виправ знаємо коли не жертви – розбивання посуду на щастя в дорозі. За важкі дні мають понеділок, середу й п'ятницю і в ці дні не вирушають у дорогу. Коли день виїзду обрано, дають урочистий обід родичам і сусідам, як і наділяють подорожнього добрими побажаннями й дарунками, а він з усіма прощається. Особливо урочисто відбувається вираження в рекрути, тим що ця подорож видається особливо небезпечною (за традицією вираження в похід). Рекрутові його покоління верства (коли він парубок) справляє прощальні досвітки (складку), де його особливо шанують, його дівчина дарує йому хустку або хрестик. На родинному парадному обіді його шанують, як молодого, садять на покутя; він частує всіх, а йому зичать щасливої долі, батьки дають останню науку. Подекуди гості приносять і обдаровують рекрута, обвішуючи полотном, рушниками, хустками, а подекуди жінки-родички

й дівчата шують йому заздалегідь білизну, що він візьме з собою. В цих дарунках вбачають не лише матеріальну заповомгу, а й зматеріялізовану опіку (передану через речі), якої узицають йому родичі. Нарешті конечна частина обряду – прощання, замирення з усіма “з ким сварився”, щоб лиха думка, недоброзичливий спогад не заважили на долі дорожанина. При тому й благословення потрібне – найвища згода роду на цей акт (нині роду персоніфікованого в особі матери, батька-матери). Притому подекуди є конечним оплакати, “обтужити” дорожанина (це – мати або сестра). Уважають дуже на різні прикмети на виїзді. На щастя переливають дорогу, або перейдуть уповні (як-де, навпаки, уважають щоб не переходити). Вирушаючи з двору або з села треба: помолитися патронам подорожніх (Миколі, Богородиці), зговорити дорожню молитву або хоч формулку “Боже, пострічай!” Далі дорожанин сам мав стежити, щоб дорога відбулася щасливо: шанувати старших, смирно, не призводити до сварок а тим більше – прокляття, якого згубні наслідки виявляться рано чи пізно. Чумаки особливо стереглися прогрішити, чуючи відповідальність за себе й худобу, наглядали старші й за молодими, щоб ті не порушили заборон (хоч виразних вказівок чи записів нема, проте з деяких чумацьких пісень знати, що ці заборони торкалися зносин із жінками й пияцтва, про яке є записи, що в дорозі боронилося). Вся згадана обрядовість спрямована, таким чином, на те, щоб збільшити відпорну силу виходця супроти ворожих сил (як зусиллями роду, що й увесь час подорожи відповідним чином, певною поведінкою має сприяти йому, так і поведінкою самого виходця) на час його виходу з рідного сприятливого оточення. Щоби обряд був повний, бракує ще звичаїв вступу, входу в нове середовище, чи стан (це невиразно і в весільному обряді). Але що такі чинності є у примітивних різних народів та зваживши на деякі натяки в укр. нар. поезії (а треба визнати, що записи цього обряду не дають, поки що такого матеріалу), можна гадати, що у нас ці елементи були, а втрачені.

б) Закладчини хати й увиходини заховують, як обряд, інтересні поняття громадського життя й залежності від громади, разом поняття виособлення одиниці і небезпеки від того при такому важному акті. Від місця залежить добробут мешканців – тому обрати місце просять “знаючих” людей, або випробують самі, потай від людей. Певну територію випробовують примітивними засобами (купки зерна непорушені через ніч показують, що місце добре, чи прибула вода в закопаному відкритому посуді). Крім того є загальні прикмети місць, які треба обминати (де за віруванням перебуває “нечистий” – місце дороги, особливо граничної, гульбище, вигони, перехрестя, млиновище, кол. кладовище; або місця просто з лихими прикметами: тік, бо добро вивіватиметься, як полова з лопати; пожарище – бо може нова будівля згоріти; коли на місці старої хати на забрати під хату “скапи”, бо добро скапає, як вода зі стріхи). Матер’ял до хати теж вибирають старанно, бо й від його прикмет залежатиме доля мешканців. Негодиться коса деревина, або й рівна, та з пня, де було два стовбури і один усох; подібно-ж дерева, зламленого бурею або такого на якому хтось повісився не беруть, бо під ним сидів “нечистий”. Матер’ял з іншої хати беруть лише тоді, коли певні, що там жили добре (не лаялись, не судились). Землю на підсипку й глину на мазання беруть із того-таки ґрунту, дворища, можливо ближче до хати. Чи будують нову хату, чи переставляють (завше вперед), піч не руйнують, а часто переносять у нову (другу, третю) хату. Заготовивши все потрібне; призначають закладщини (але не в важкий день; найкраще – субота). Закладають хату “толокою”, “кутком” – це обов’язково, і не піти – образити господаря. Співучасть ближчих осельців у роботі ніби робить їх несильними вчинити щось лихе новосельцеві – отже забезпечує від “насланя”, та й господар дбає, як може, загодити співучасників добрим почастунком. Таким чином господар забезпечив хату від злих сил і лихих сусід. Насамперед, закопують головного стовпа: господар накопав яму, два поважніших сусіди – господарі зводять і закопують стовп. Під стовп кладуть (звичайно – діти) свячені речі: дарник, зілля, яйця або шкаралущу з них; гроші, жито, вовну (гроші – на багатство; колись, певне, на оберег). Це ніби перша жертва за місце земним силам. В Білорусі досі збереглася кривава жертва: врубують голову півневі і закопують під стовпом, а самого півня гуртом з’їдають; в Люблинському повіті закопують цілого півня. Закопують усі стовпи з корою (для чого – не ясно), а коли зведуть дах, втикають зелену галузку, яку де-які дослідники розуміють, як живу жертву. Будуючи хату дають і їй жертву: на зведені стовпи кладуть балки (окладини) й господар або будівничий “зарубує” тричі (вдарить сокирою), подумавши на якесь звіря: кота, мишу, курку. Але лихий

на кого-небудь; може “зарубати” на нього, на людину. Зарубується на когось, щоб відвести смерть осельців, коли-б хата забажала жертви (коли в день закладин, що згинуло в хазяйстві, жертва сама собою відпадає) і “зарубка” на кого-небудь буде безсила). Майстрам годять, роздають їм хустки, або хоч найстаршому, бо коли мруть у родині, кажуть що то майстри “заложили” на нещастя. Закладчини вершать зведенням сволока, обв’язаного хусткою (вона йде старшому майстрові). Підіймають сволок уважно й легко, щоб не стукати, – щоб господареві голова не боліла, або щоб не чадів. Сволокові віддається багато уваги, бо без нього хата – не хата. Закладчини кінчаться обідом (це перший громадський обід, другий – на “входини”) на підвалинах. В цей час гостини буває й “поливання” хати: коли хто чужий минає хату, віжками затягають на почастунок і він має ставити могорич (очевидне бажання зв’язати чим небудь чужого з закладчинами, щоб не пошкодив хаті). По-при цей обичай, що держиться міцно, є й християнізовані елементи: обкурювати місце свяченим зіллям, кропити свяченою водою. Свячене зілля боронить хату від бурі, свячене яйце від огню. Зведену на стовпи хату мажуть, але не на гнилій (третій) квартирі, щоб не мокріла; перший вальок глини має замісити “чиста” жінка, а класти – конче приятель дому (жінка чи чоловік), щоб добре велось; мажуть співаючи, з жартами, щоб весела була хата. Піч або переносять стару (недоторканість домашнього вогнища!) або вбивають “вистилляють” підстаркуваті жінки співаючи й пританцьовуючи (“щоб було весело, як на коровай”) – роблять це або до схід сонця, або звечера пізно (скінчивши й пришепче найстарша). Тут бачимо зв’язок культу вогнища й ролі жінки в нім. Що новозбудована хата забезпечує своє життя чиеюсь смертю, недобудовують її: або в стрісі дірка (щоб усі біди вилітали), або латка в стелі недомашчена (з рік стоїть), чи одну стіну лишають руду.

“Входини” – урочисте оселення в новій хаті. Через те, що хата може ще не заложена й потребує жертви, там небезпечно зразу вселятись, тому пускають на ніч kota, півня, чорну курку, а випускаючи рано примічають: коли заспіває, закричить – добра прикмета. Найкраще входити на підповні до схід сонця. Господар входить із хлібом і сіллю; подекуди входять із курищем, із жаром і страсною свічкою. Обід на гостину варять у новій печі (може цим гостять домовика, “дедо” у Бойків, що як вони вірять живе в каганці). Як де переносять і сміття з старої хати, а де – ні. На парадний обід, який господарі намагаються правити, як найліпше, приходять гості з хлібом і цим навзаєм виявляють ласку за колективну трапезу.